09/04/2023

Ο Φοίνικας: Παμπάλαιο θρησκευτικό σύμβολο

/ Παράδοση

Ο φοίνικας, ως μακρόβιο φυτό, που πρωτοκαλλιεργήθηκε από τους Σουμέριους, θεωρούνταν το πλέον ιερό δέντρο και σύμβολο ευφορίας και γονιμότητας, σχετιζόμενο με διάφορες θεότητες, ενώ στο αρχαίο βασίλειο της Αιγύπτου αποτελούσε σύμβολο της ειρήνης. Χρησιμοποιήθηκε για τον διάκοσμο καλλιτεχνικών μνημείων της φοινικικής και της κυπριακής τέχνης εικονιζόμενο ως δέντρο της ζωής, ενώ συχνή είναι η εικονογραφική του παρουσία σε μνημεία της κρητικής και μυκηναϊκής τέχνης με την απόδοση στα κλαδιά του νικητήριας σημασίας.

- γράφει ο Ηλίας Λιαμής, Σύμβουλος Ενότητας Πολιτισμού

Στους παλαιοδιαθηκικούς χρόνους το φοινικόδεντρο χρησιμοποιήθηκε ως εικόνα του δίκαιου ανθρώπου *«δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει»* (Ψαλ. 91.13), ενώ μαζί με τα κλαδιά του αποτελούσε το σύμβολο της σωτηρίας και της ενότητας, και ως νικητήριο έμβλημα υιοθετήθηκε από την πρώιμη χριστιανική τέχνη, εκφράζοντας τον θρίαμβο του χριστιανού κατά του θανάτου με την Ανάσταση του Χριστού

(Αποκ. 7. 9).

Η Κυριακή των Βαΐων καθιερώθηκε στη Χριστιανική παράδοση κατά τον 9 αιώνα μ.Χ. σε ανάμνηση της θριαμβευτικής εισόδου του Χριστού στα Ιεροσόλυμα, όπως αναφέρει ο Ευαγγελιστής Ιωάννης *«Τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολύς…ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτῷ, καὶ ἔκραζον• «ὡσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου…»*(Ιωάν.12.12-13). Στα πρώτα χριστιανικά χρόνια, στα Ιεροσόλυμα, ο Επίσκοπος έμπαινε στην πόλη *«επί πώλου όνου»,* αναπαριστάνοντας το γεγονός, ενώ στα βυζαντινά γινόταν *«ο περίπατος του αυτοκράτορα»,* από το Παλάτι προς τη Μεγάλη Εκκλησία. Στη διαδρομή αυτή ο αυτοκράτορας μοίραζε στον κόσμο βάγια και σταυρούς και ο Πατριάρχης σταυρούς και κεριά. Μία εβδομάδα πριν από την Κυριακή του Πάσχα, μετά το τέλος της εκκλησιαστικής λειτουργίας δίνονται στους πιστούς φύλλα από βάγια (δάφνη) ή κλαδιά φοίνικα ως σύμβολο ανάμνησης για την ημέρα που ο Ιησούς Χριστός μπήκε στα Ιεροσόλυμα. Έτσι όπως τον υποδέχτηκαν οι πιστοί Ιουδαίοι, στρώνοντας τα φύλλα από τα βάγια για να περάσει.

Σήμερα, επικράτησε το έθιμο οι ναοί να στολίζονται με κλαδιά φοίνικα (σύμβολο νίκης πάνω στο θάνατο) και να φτιάχνονται από φύλλα φοινίκων μικροί σταυροί. Η κατασκευή των σταυρών που γίνονται σε διάφορα σχήματα, ανάλογα με την τέχνη, τη δεξιοτεχνία και την έμπνευση του καθενός, τις προηγούμενες ημέρες από πιστούς, κυρίως από γυναίκες που καλούνται να βοηθήσουν και δίδονται το πρωί της Κυριακής μετά την ανάγνωση ειδικής ευχής από τον Ιερέα. Σήμερα το κάθε

σταυρουδάκι συνοδεύεται και από ένα μικρό κλωνάρι ελιάς. Παλαιότερα ή και σε πολλά μέρη ακόμα ο σταυρός συνοδεύεται με κλαδάκι ελιάς (σύμβολο ειρήνης), δεντρολίβανου (σύμβολο ανάμνησης), δάφνης (σύμβολο νίκης) και φασκόμηλου (σύμβολο σωτηρίας), ενώ παλαιότερα τοποθετούσαν και βιολέτες.

Με αυτά οι πιστοί στολίζουν τους τοίχους των σπιτιών και το εικονοστάσι τους. Με την μεταφορά του χριστιανισμού σε άλλους λαούς το έθιμο διαδόθηκε και προσαρμόστηκε ανάλογα με τη χλωρίδα της κάθε περιοχής.

Ο φοίνικας συμβολίζει τον παράδεισο. Όταν ζωγραφίζονται κλαδιά του φοίνικα συμβολίζουν την νίκη κατά του θανάτου. Ο φοίνικας θεωρείται κατ’ εξοχήν δέντρο της ζωής, γύρω-γύρω ο κορμός του είναι σαπισμένος, ενώ μέσα η καρδιά του είναι ζωντανή. Ο φοίνικας ως σύμβολο υιοθετήθηκε στα πρώτα χρόνια του χριστιανισμού, Οι Ιεροκήρυκες, προσπαθώντας να προσανατολίσουν τους πρώτους χριστιανούς στο επέκεινα, έκαναν τον φοίνικα χριστιανικό σύμβολο, προφητεία και προεικόνιση της Ανάστασης. Από τον 4ο αιώνα τοποθετείται σε σαρκοφάγους, ψηφιδωτά και ανάγλυφα, υπονοώντας ξεκάθαρα την Ανάσταση

Ο άγιος Γρηγόριος ο Μέγας, ο Αμβρόσιος Μεδιολάνων και ο Ωριγένης ορίζουν ότι ο φοίνικας φανερώνει τα βραβεία της νίκης για το λόγο αυτό, εξάλλου, μαζί με τη δάφνη αποτελούσαν τύπους ανταμοιβών που λάμβαναν οι νικητές σε κάθε είδος παιχνιδιού ή αγώνα. Στους καινοδιαθηκικούς χρόνους γίνεται αναφορά αφενός μεν της επίγειας υποδοχής του Χριστού από το λαϊκό πλήθος με κλαδιά φοίνικα κατά τη θριαμβευτική είσοδό του στα Ιεροσόλυμα (Ιωάννης 12: 13) αφετέρου δε της εσχατολογικής επευφημίας λαών, φυλών και γλωσσών μπροστά στο Θρόνο και στο Αρνίο, φορώντας λευκές στολές και κρατώντας κλαδιά φοίνικα. Η τελευταία αυτή καινοδιαθηκική μαρτυρία ενέπνευσε τους μάρτυρες της Εκκλησίας, για να επιζητούν το μαρτυρικό τέλος τους και την ένδοξη είσοδό τους στον παράδεισο με φοινικόκλαδο. Γι’ αυτό βλέπομε στις εικόνες των Αγίων, κυρίως παρθένων γυναικών, πολλές φορές να κρατούν στο ένα χέρι ένα φοινικόκλαδο, δείγμα νίκης και δόξας.

Η σχέση του φοίνικα με την ελληνική παράδοση

Στη μυθολογία μας ο φοίνικας της Δήλου έχει κορυφαία θέση: στη σκιά του η Λητώ γέννησε τον Απόλλωνα, όπως μνημονεύει ο Όμηρος στον ύμνο του σον Απόλλωνα. Στη οδύσσεια, στο Ζ κεφάλαιο, ο Οδυσσέας απευθύνεται θαυμαστικά στη Ναυσικά, παρομοιάζοντάς την με νιοβλάσταρη φοινικιά στον βωμό του δηλίου Απόλλωνα. Ο φοίνικας αναφέρεται στον Ευριπίδη (Ιων, 920), τον Ηρόδοτο (Α, 193) τον Πλούταρχο (Αθην, ΙΔ, 652), ενώ ο Παυσανίας (8,48,2) γράφει για ους αγώνες που θέσπισε ο Θησέας, περνώντας από τα Δήλο, προς την του Απόλλωνα, όπου οι

νικητές στέφοντας με κλαδιά φοίνικα.

Στην Ελλάδα η φοινικιά είναι αγαπητή και γνωστή με τα ονόματα χουρμαδιά, κουρμαδιά, κουλμαδιά, νταταλιά, ταταλιά (Κυκλάδες) και βαγιά στην Κρήτη, όπου «βαγιοκλαδίζω» σημαίνει περιποιούμαι με ιδιαίτερη φροντίδα. Στον μεσοπόλεμο, διανοούμενοι ολίγον εμμονικοί με τον ευρωπαϊκό εκσυγχρονισμό, έθεσαν υπό διωγμό τους φοίνικες της πρωτεύουσας, αμφισβητώντας την ελληνική του ιθαγένεια και έφτασαν στο σημείο να ξεριζώσουν δύο θεόρατους φοίνικες που έστεκαν μπροστά στην Ακαδημία Αθηνών.

Παρ΄ όλα αυτά, το δέντρο ατό συνεχίζει να αποτελεί για τον νεοέλληνα οικείο θέαμα, που πάντα παραπέμπει στην συμμετρία, την ευγένεια και τον ρομαντισμό. Εξ αφορμής των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, ο φοίνικας διεκδίκησε ξανά τη θέση του στο αστικό τοπίο της Αθήνας και ιδιαίτερα στην παραλιακή ζώνη. Δυστυχώς, κατά την τελευταία δεκαετία, ένα επίμονος μύκητας κατέστρεψε εκατοντάδες φοίνικες, αφήνοντας στη θέση του ένα θλιβερό θέαμα. Ευτυχώς, οι ξεραμένοι κορμοί σταδιακά απομακρύνονται, αφήνοντας τα υγιή δέντρα να στολίζουν με τη μεγαλοπρέπεια του φυλλώματος που μοιάζει με ουράνια ανθοδέσμη και τον λυγερό και ρωμαλέο κορμό τους το διψασμένο για πράσινο τοπίο όλων σχεδόν των μεγάλων ελληνικών πόλεων, αλλά και πολλών ιδιωτικών πάρκων και κήπων.

ΠΗΓΗ: www.pemptousia.gr